

Boda Zsolt – Körösi András (2012) *Van irány? Trendek a magyar politikában*.

Budapest: Új Mandátum. Hozzáférhető [» itt](#)

A rendszerváltás és az átmenet időszaka, valamint az azóta eltelt időszak bőséges témát nyújtott a politikaelmélet művelőinek. Az ezredforduló környéke azonban a magyar demokratikus politikai rendszer működésében is egy új korszak kezdetét jelöli. A kétezres években megszilárduló pártpolitikai-ideológiai bal/jobbsztottság, és ezzel párhuzamosan a mindennapok és a személyközi viszonyok átpolitizáltsága – a gazdasági válság és következményei mellett – talán a korszakot legjobban jellemző fejlemény a kilencvenes évek képlékenyebb és néha esetlegesen alakuló politikai határvonaláival jellemezhető útkeresése után.

A két tábor / két zászló világának alapvetése tehát az egyik legmarkánsabb politikai jellegzetesség a kétezres években, és ez az a kontextus, amelyben a *Van irány?* című kötet 13 politikatudományi tanulmánya a politikai élet különböző aspektusait vizsgálja. A szerkesztők, Boda Zsolt és Körösi András címadása talán retorikai-figyelemfelkeltő eszköz, mert a tanulmányok többsége – mint ahogy arra a kötet *Trendek a magyar politikában* alcíme is utal – jórészt évtizedes trendeket képes beazonosítani, leírni és elemezni, ezért a politikum egyes alrendszerében valamiféle irányoknak kell lenniük. Olvasatomban a kérdés ezért arra vonatkozik, hogy mindez összeáll-e egyetlen – ideális esetben a felelős döntéshozók által legalább középtávú, összehangolt stratégiai szakpolitikákkal kijelölt – irányná, illetve melyek ennek az iránymutatásnak a főbb elemei.

A kötet 13 tanulmánya négy tematikus fejezetbe van csoportosítva, de az egyes fejezeteken belül meglehetősen szóródik az íráskérdésfelvetése és a problémák vizsgálati módszere. Nem könnyű emiatt a recenzens dolga, amikor a politikatudományilag releváns témák ennyire széles spektrumát fogja át a kötet.

A tanulmányok többségénél a közös nevező – vagy közvetlenül, főtémaként vagy pedig csak lazábban, a vizsgált jelenség kontextusaként – éppen a politikai kettéosztottság: a kétblokkrendszer kialakulása (Soós Gábor); annak a választói pártidentitásokban és pártpreferenciákban való visszatükröződése (Róbert Péter és Papp Zsófia); a kétblokkrendszer megbontását kívülről – legalábbis rövidtávon – sikeresen megvalósító új pártok és politikusaik jellemzői (Mikecz Dániel; Tóth András és Grajczár István; Csurgó Bernadett, Kristóf Luca és Légmán Anna); a saját politikai tábornak szóló valóságértelmezés fideszes nyelvezetének „újkonzervatív” paradigmaváltása (Szűcs Zoltán Gábor); e kettéosztottság negatív hatásai a demokrácia működésére (Körösi András); valamint a 2010-ben hatalomba került fideszes tábor politikájának és a hatalmuk kiterjesztésére és megtartására irányuló kreatív technikák elemzése (Tölgyessy Péter) egyaránt ebbe a laza tematikus körbe

¹ MTA TK Szociológiai Intézet

sorolható. Ezen kívül a kötetben található még tanulmány a jelen magyar politikai kommunikáció újszerű jellegzetességeinek elemzéséről (Szabó Gabriella és Kiss Balázs); a 2010 utáni kormányzat és a közigazgatás szervezeti átalakításáról és az új vezetői elit rekrutációjáról (Gallai Sándor és Molnár Balázs); a válság idején a politikusok által a technokratákra átruházott döntési jogosítványokról (Sebők Miklós); az Alaptörvénynek a magyar alkotmányossági hagyományba való illeszkedéséről (Balázs Zoltán); valamint a politikai rendszer legitimációs problémáiról (Boda Zsolt).

Törvényszerű, hogy e témák egy része közelebb áll egy recenzens szakmai felkészültségéhez, amire alapozva értő és értelmező olvasója lehet a tanulmányoknak. Az összes tanulmány bemutatása helyett nekem is szelektálnom kellett közöttük, és csak azokat mutatom be, amelyeket jobban tudok az érdeklődési körömhöz kötni témájuk és/vagy vizsgálati módszereik miatt. Szerepfelfogásom aktív befogadói, azaz a tanulmányok fő gondolatmenetének bemutatása mellett a szerzői kérdésvetéseket és válaszokat végiggondolva további kérdéseket, válaszkísérleteket, olykor pedig kritikai észrevételeket teszek. A kötetet a politikaelmélettel már hivatásszerűen foglalkozók mellett egyetemi hallgatóknak, sőt a tudományág iránt érdeklődő laikusoknak is ajánlják a szerkesztők, ezért bátran vállaltam el a kritikai olvasatát olyan érdeklődőként, aki bár valaha politikaelméletet is hallgatott, végzettségét hivatásszerűen soha nem használta.

Soós Gábor *Kétblokkrendszer Magyarországon* című tanulmánya (14-40) a kötet legelső – *Választók, pártok, mozgalmak* című – fejezetének is az első tanulmánya. A szerző a magyar pártpolitikai rendszer és a társadalom egyre karakteresebben két részre – „bal” és „jobb” oldalakra – szakadását vizsgálja, mely jelenség megragadására a kétblokkrendszer kifejezést tartja a legtalálóbbnak, és a kialakulása mellett a megszilárdulásának és a stabilitásának okait is áttekinti; úgy, hogy végig kizárólag endogén tényezők hatását azonosítja be. Az esetleges exogén tényezők – például eleve létező, jól beazonosítható, sajátos érdekekkel rendelkező és sajátos politikai reprezentációt igénylő társadalmi csoportok is felelősek lehetnének exogén módon a polarizációért – véleménye szerint nem formálták számottevően a kétblokkrendszer felé haladó pártrendszert és a hozzá kapcsolható társadalmi kettéosztottságot. A blokkok részei civil és egyéb szervezetek, véleményformáló elitek, és maga a törzsszavazóbázis; de a blokkokat definiáló, határait kijelölő, ideológiájukat megalkotó, működésüket irányító és azokat legjellemzőbben megjelenítő élcsapatot a bal- és jobboldal vezető pártjai alkotják.

Soós a rendszerváltás környékétől vizsgálja a pártpolitikai tér alakulását, és megállapítása szerint főleg a kilencvenes évek közepétől a 2010-es választásokig tagozódtak be egyértelműen két blokkba a pártrendszer és a politikai közélet egyéb szereplői. A blokkrendszer ez idő alatt megszilárdult és ellenállt a kihívásoknak is, például az új párt- és ideológiai csomópontok megerősödésének. Soós az útfüggőség fogalmával és bizonyos értelemben kényszerpályájával magyarázza több eseményen keresztül ezt a blokkosodási eseménysort, melynek a fő, a kétosztatúságot kialakító vagy erősítő elemei a következők voltak: a rendszerváltó pártok elitjeinek kulturális kötődései; a választás törvény stabilizáló rendelkezései; a pártok kiemelt szerepe és egyéb civil, munkavállalói vagy üzleti érdekérvényesítő szervezetek gyengesége vagy hiánya; az MSZP utódpárt jellege; az első két kormány mögötti koalíciók összetétele; és a Fidesz átmozdulása a jobboldalra.² Mint látható, ezek az események nagyjából le is záródtak a kilencvenes évek közepére, onnan számítva bizonyos intézményi szabályozó és önerősítő mechanizmusok – például

² Érdekes kérdés, hogy az útfüggőségi elemzés eszköztárával hogyan értelmezhető az egykor liberális Fidesz jobboldali, nemzeti-konzervatív újrapozicionálása, kiváltképp, hogy alapvetően sikeres – azaz a választók körében hiteles – volt ez az elmozdulás, hiszen 1998-ban már a jobboldal vezető erejeként kötnek koalíciót a kisgazdákkal és az MDF-fel.

a pártfegyelem kikényszerítésének eszközei; a kétosztatóság kognitív sémái és kommunikációs komplementerei (jó/rossz, igaz/hamis, nyugatos/provinciális, stb.); érzelmi vonzások és taszítások – tartották egyben (kettőben) a kialakult rendszert.

Az egész kétblokk-rendszert érte azonban kihívás 2010-ben, amikor két *anti-establishment*, blokkon kívüli párt is bejutott az országgyűlésbe (és ugyanakkor két egykor vezető rendszerváltó párt is eltűnt a politika süllyesztőjében). Soós Gábor megjegyzi továbbá, hogy az ő elemzői nézőpontjából a 2010-es választások egyik legfontosabb eredménye az, hogy megszűnt a korábbi mindenkori – aktuális párt-összetételétől függetlenül létező – ellenzéki egység, és a további szövetségkötések, az aktuális helyzetre reagáló esetleges blokkok kialakulása már csak a tanulmány kéziratának lezárása utánra várható.

Recenzensként azon gondolkodtam, hogy a kétblokk-rendszer kialakulásában talán mégis lehetett egy olyan örökölt ideológiai hagyomány, korábban meglévő – exogén (?) – ellentét, amely rátelepedett a friss demokratikus pártrendszerre. Ez pedig a népi-urbánus ellentét, amely különösen az MDF és az SZDSZ közötti viszony megromlásának volt a kilencvenes évek elején egy magyarázó sémája. Az együttműködés ellehetetlenülésében, a blokkok közötti szakadékok mélyülésében, az ideológiai frontok megmerevedésében és a személyes ellentétek felerősödésében talán nem elhanyagolható szerepe volt ennek az öröklött „kognitív sémának”, kulturális vonatkozásai rendszernek, melynek összetevői nem csak egy egyenként sajátos, jól körülhatárolható kultúrát jelentettek, hanem jórészt egymással szemben fogalmazták meg magukat.

Róbert Péter és Papp Zsófia *Kritikus választás?* című tanulmánya (41-64) a címbéli kérdésre keresi a választ. E jelenség három fő terepe közül a szerzők elemzése az egyikre, a pártok törzsközönségének radikális átrendeződésére koncentrál. Ebben a dimenzióban kritikusnak tekinthető a választás, ha a korábbi szavazóbázisok „fellazulnak, majd új formában szilárdulnak meg” (45). Az elmélet kitüntetett figyelemmel kezeli e változás megragadását azok között, akiknek a korábbi pártpreferenciája hosszú távon is változatlan, stabil volt, sőt, a pártpreferenciájuk az identitásuk részét képezte. A szerzők szerint abban az esetben lehet kritikus választásról beszélni, ha egy adott pártidentitású szavazók nem csak alkalmasszerűen szavaznak tömegesen egy másik pártra, hanem a pártos identitásuk is újraépül, immár az új párthoz kötődve. A kézirat lezárásakor, a 2010-es választások után szűk másfél évvel természetesen nem lehet ezt az esetlegesen majd hosszabb távon is érvényesülő átrendeződést megragadni, de visszamenőleg, három egymástól független adatsor vizsgálatával a szerzők megpróbálják a 2010-es választások előtti pártidentitás-alakulást és annak trendszerűségét empirikus adatok alapján értelmezni. Az első elemzés a *European Social Survey* (ESS) kutatás 2002 és 2010 közötti kétévenkénti adatait; a második a *Magyar Választáskutatási Program* 2005-ös és 2009-es adatait; a harmadik pedig a *Medián* 2006 és 2010 tavasza közötti havi közvélemény-kutatási adatait használja.

Az eredmények egybehangzóan arra mutatnak, hogy a 2010-es választást a szavazói identitások átrendeződése jellemezheti: azaz a nagyarányú Fidesz-KDNP győzelem és az MSZP igen gyenge szereplése mögött akár a pártokhoz való identitásszintű viszonyulásban is mélyreható – és a jövőben akár tartóssá is váló – változások történhetek. Az eredmények interpretálásakor óvatosan fogalmaz Róbert és Papp, amit mindenképpen indokoltá tesznek a következő mozzanatok: egyes adatfelvételek retrospektív jellege; a nem utánkötésen alapuló (panel) módszer; a már említett identitás-változás tartóssá válásának csak a jövőben lehetséges tesztelhetősége; valamint azért, mert a megelőző 8-9 év adatsoraiban a pártidentitás mérésének igencsak korlátos lehetőségei voltak. Ez utóbbi probléma abból ered, hogy a felhasznált adatbázisokban nem volt az elemzés szempontjából kulcsfogalomnak számító pártidentitás-fogalom kellően mély és átfogó mérésére alkalmas kérdéssor, ezért a kutatók csak helyettesítő-közelítő kérdéseket tudtak használni.

Az első megjegyzésem tulajdonképpen a tanulmány egy mellékszálát érinti, Róbert és Papp azon megállapításához kötődik, amely szerint a 2006-os választások talán mégsem voltak – a *status quo*-t, azaz a baloldali-liberális koalíció hatalmát – „megerősítő” jellegűek (49). Véleményem szerint a pártpreferencia és a pártidentitás trendjeinek – és különösen a 2006-os eredmények – alakulására olyan alternatív és plauzibilis magyarázatot is lehet találni, amelyek nem kérdőjelezik meg a választások megerősítő jellegét, de ehhez egy kis mérés-technikai felvezetés is szükséges.

Az ESS-nek a kérdezetthez aktuálisan legközelebb álló pártra vonatkozó, pártidentitás-mérő kérdése a 2002 és 2010 közötti kétévenkénti méréskor mindkét nagy párt esetében „monoton” trendet rajzol: az MSZP esetében csökkenő, a Fidesz esetében pedig növekvő trendet mutatva. A pártpreferenciára vonatkozó kérdés viszont nem az aktuális – azaz a kérdezés időpontjában meglévő – pártpreferenciát mutatja, hanem az adott évi választásokon (2002, 2006 és 2010) való szavazói magatartásra vonatkozik, és egyébként az is hasonlóan monoton irányú trendeket mutat (47-48).

A trend számunkra jelentős eleme a 2006. áprilisi, választási magatartás (pártpreferencia) és a felmérés időpontjában – 2006. november és 2007. január között – a „legközelebb érzett párt” (pártidentitás) megvallása. Az „aktuális” pártpreferencia és a pártidentitás egyébként éppen 2006-ban válik el jelentősebben egymástól az MSZP esetében, és ezt magyarázhatják a választások és az adatfelvétel között eltelt 7 hónap történései is. Ezek közül kettőt emelnék ki: időrendben először a 2006 júliusában bejelentett gazdasági megszorító intézkedéseket tartalmazó „Gyurcsány-csomag” (áfa emelés, energiaár-emelés, jövedékiadó-emelés, EVA-emelés, stb.) hatását, másodsorban – valószínűleg ennél is nagyobb hatást gyakorolva – az őszi beszéd nyilvánosságra kerülését és az azt követő „forró őszi” eseménysorozatát. A beszéd tartalmi és formai elemei, a példa nélküli utcai zavargások, valamint a politikai csúc szereplők reakciói alapvetően befolyásolhatta sokak, elsősorban a nem szilárd politikai identitással rendelkezők pártokhoz való viszonyulását is, de önmagában a társadalmi látásvizonyok (Angelusz 2000) zavarossá válása miatt még a valós, stabil pártidentitás megvallását – azaz a látencia mértékét – is. Szerintem ez kielégítően plauzibilis magyarázat lehet arra, hogy jóval többen szavaztak az MSZP-re még áprilisban (pártpreferencia), mint ahányan közel érezték magukhoz a pártot az év végén és a következő év elején (pártidentitás); illetve, hogy kevesebben szavaztak a Fideszre tavasszal, mint ahányan a pártot a hozzájuk legközelebb állónak nevezték meg 7 hónappal később, az adatfelvétel időpontjában.

A kontextus feltárása szerintem mindenképpen szükséges az adatok értelmezéséhez és a 2006-os választások megerősítő volta feletti töprengéshez: az adatoknak a belpolitikai történésekkel való ütköztetését a szerzők a konklúzióban maguk is egy fontos következő lépésnek tartják az általuk vizsgált kritikus választás hipotézis pártidentitás-átrendeződés összetevőjének további vizsgálatához.

Alapvető fontosságú lenne a szerzők egy másik megállapításával összhangban egy olyan mérőeszköz kidolgozása is, amely a pártidentitást mélyebben képes mérni. Az ESS-felmérésben szereplő, a kérdezetthez aktuálisan „legközelebb álló” pártra vonatkozó egyetlen kérdést – mint ezt a szerzők is megjegyzik – pártidentitás-indikátornak tekinteni problémás, még akkor is, ha egyébként általánosan bevett szokás, de mivel nem tudnak mit kezdeni a problémával, ezért mégis ezt használják az elemzésükben.

Elképzelhető, hogy a választás kritikus jellegének vizsgálatához túlzás, de egy alaposabban megalkotott pártidentitás-kérdésközpontnak képesnek kell(ene) lennie az identitás különböző aspektusait is mérni, mert az különböző dimenziókban eltérő mértékű vagy akár eltérő előjelű – ambivalens – is lehet. Így például célszerű lehet egy jövőbeli pártidentitás-mérőeszköz

dimenzióiként beazonosítani a kognitív (a pártvezetők, a párt-történelem és az „eredetmítosz”, a pártprogram meghatározó pontjainak ismerete, stb.) a normatív (konkrét kérdésekben a párt ideológiájával vagy szakpolitikai álláspontjával való egyetértés) és az emocionális (érzelmi viszonyulás a saját, a szövetséges és az ellenfél pártokhoz, azok vezetőihez, stb.) összetevőket is. A pártidentitás nagyon bonyolult jelenség és az egyes dimenziókban egyéneknél sajátos konstellációkat vehet fel, és különösen annak megértéséhez vagy előrejelzéséhez, hogy ez milyen módon fogja befolyásolni például a konkrét választói magatartást, mindenképpen jobban meg kell érteni a pártos identitást. Ideális esetben a jelenség minél teljesebb megértéséhez a mérést azzal is ki kellene egészíteni, hogy mekkora a pártkötődés ereje, milyen negatív pártidentitással rendelkezik az egyén, és egyáltalán az egyéni identitás teljességében mekkora súllyal esik latba a pártidentitás. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy az identitás-konstelláció erősen szituatív.

Tóth András és Grajczár István *A nemzeti radikalizmus* című tanulmánya (83-108) a Jobbik gyors felemelkedésének előzményeit, politikai és társadalmi kontextusát taglalja. A szerzők a párt ideológiáját és működését az európai jobboldali radikalizmus új hullámának előhírnökeként azonosítják be. Elemzésük egyik sarkköve éppen a II. világháború utáni időszakban működő európai szélsőséges jobboldali pártok egymást követő generációinak vizsgálata. A Jobbikot a negyedik „nemzeti radikális” hullám egyik első sikertörténetének tartják, amely várakozásuk szerint más európai országokban erőre kapó szélsőséges – radikális – jobboldali pártok előretörését vetíti előre. Míg az előző, harmadik generáció pártjai a nyolcvanas és kilencvenes években elsősorban a populista bevándorlás-ellenes megnyilvánulásaikkal voltak jellemezhetőek, a negyedik hullám pártjainak felfutása az évtized második felében kezdődő gazdasági válságra adott nemzeti radikális válaszok támogatottságának lesz tulajdonítható.

A tanulmány áttekinti a 10 éves Jobbik útját a 2009-es Európai Parlamenti és a 2010-es országgyűlési választásokon elért sikeréig, felsorolva azokat az eseményeket és a párt rájuk adott válaszait, amelyek következtében rövid idő alatt széles társadalmi bázist tudtak maguknak teremteni. Tóth és Grajczár elemzi továbbá a párt ideológiájának központi elemeit is: a nemzeti önrendelkezés és azonosságtudat fontosságát, a globalizáció elutasítását, a harmadikutasságot, a rendpártiságot, a radikális politikai attitűdöt és a rasszizmust, hogy csak néhányat emeljek ki.

Bátor lépés a szerzőktől annak a forgatókönyvnek a valószínűsítése, hogy egy új, negyedik hullámmá intézményesülnek azok az újonnan alakuló és megerősödő szélsőjobb pártok, amelyek közös jellemzője a válságkörülményekre adott sajátos, de mégis egymással rokon ideológiai és politikai válasz lesz. A bizonytalan jövő egy másik forgatókönyve lehet akár az is, hogy a már évtizedek óta működő – nagyrészt a populista-bevándorlásellenes harmadik hullámot képviselő – radikális/szélsőséges jobboldali pártok³ eredményesen igazítják majd a mondanivalójukat a kor kihívásaihoz anélkül, hogy a Jobbik nemzeti radikalizmusának akár csak a helyi viszonyokra adaptált ideológiájához hasonlóan dolgoznának ki vagy vennék át.

A kötet *Politika és értelmezései* című második része három tanulmányt tartalmaz. Az első, Szabó Gabriella és Kiss Balázs írása a *Trendek a politikai kommunikációban* címet viseli (110-127), és benne a kortárs politikai kommunikáció négy legjellemzőbb elemét mutatják be. A négy elem mindegyike sajátos, és legalábbis a magyar kontextusban újszerű, 21. századi fejlemény. Az első a politikai kommunikációs terek, csatornák, témák és közösségek fragmentációjának jelensége, amely a

³ A Jobbiknak egyébként vannak kapcsolódásai e harmadik hullám pártjaihoz, elég talán csak azokat említeni, amelyek képviselőit a nagygyűléseiken vendégül szokták látni: ilyen például a francia Nemzeti Front vagy a Brit Nemzeti Párt.

televízió, mint csatorna kvázi egyeduralmának megtörésével és az online csatornák sokaságának megjelenésével vál(hatot)t töredezetté. Ezzel párhuzamosan a széttöredezett nyilvánosság közönségének eléréséhez, a megnőtt kommunikációs „zajban” az ingerküszöbük megugrásához, továbbá az aktív információ-használaton keresztüli befogadásuk eléréséhez professzionális politikai kommunikációs szakemberek alkalmazására van szükség.

Második jellemzőként a posztobjektívizmust azonosítják be, amely legfőbb jellemzője az objektív „szent hír” és a szubjektív „szabad vélemény” közötti határ elmosódása a teljes magyar politikai médiapiacon. A kérdés, hogy létezik-e objektivitás egyáltalán ismerősen cseng a tudománnyal foglalkozók számára. Önmagában azzal sincs baj, ha nyilvánosan vállalja egy – például magánkézben lévő – médium, hogy milyen értékrendi alapon közelít egy kérdéshez, ezt valószínűleg amúgy is „tudja” vagy legalább érzékeli a hírfogyasztók túlnyomó része.⁴

A performativitás jelentőségének felismerése az újabb jellemzője a politikai kommunikációnak. Ez arra irányul, hogy a hírfogyasztó az üzenet aktív befogadó tagja legyen, és e közben meg is tudja újítani, meg tudja erősíteni a politikai identitását is a saját kommunikációs terében. Nagygyűlések, közösségi média-felületek és hasonlóak a színterei az ilyen típusú kommunikációnak.

A negyedik jellemző a politika popularizációja, azaz egyrészt nem az elvont és elidegenítő, hanem ha kell, akkor nagyon is hétköznapi, esetenként a szlengből is merítő nyelvezet használata; másrészt a politikus emberi oldalának bemutatása, ha úgy tetszik, bulvárosítása, melyre számos példát hoznak a szerzők.

Szűcs Zoltán Gábor *A magyar politikai diskurzus változásai 2000 óta* című tanulmánya (128-151) azt mutatja be, hogy a politikai diskurzusra a 90-es években jellemző szociologizáló nyelvezetet – amely a politikai célkijelölés és cselekvés legitimnek tekintett uralkodó nyelvezete volt – hogyan újította meg a Fidesz és Orbán az ezredforduló környékén. Leegyszerűsítve arról van szó, hogy a szociologizáló nyelvezet a szavazók számára kissé elvont fogalmakkal a szakmai-szakupolitikai szakértelemre hivatkozva igyekezett érvelni és a vitázó felek álláspontját legitimizálni a szavazók rációjára hatva. Nagyjából 2000-től azonban a fideszes/orbáni retorikai paradigmaváltás ezt az elvont beszédet a megújított kifejezéseivel és érvelési stratégiáival igyekezett a hétköznapi választói tapasztalatok és személyes világok szintjére vinni. Ez, a szerző által újkonzervatív jelzővel illetett nyelvezet a leegyszerűsített, néhol köznapi vagy „népies” fogalmak használata mellett az egész értelmezési keretet megváltoztatta, melyben a „morál” és az „igazság” legitimációs bázisai is új értelmet kaptak. A „nemzetet” tekinti immár képviselni kívánt közösségnek, és egy olyan új, alternatív világmagyarázatot kínál, amelyet átszőnek az emocionális elemek is. A szerző aprólékosan és meggyőzően mutatja be ennek a nyelvezetnek az evolúcióját. E nyelvezetre épülő átfogó valóságértelmezési és valóság-konstruáló keret a léptékeinél fogva – biztosan állíthatóan – túl is terjeszkedik azon, amit még a megjelenése előtt gondoltunk a politikumhoz tartozónak, mert általánosabb érvényességet és magyarázóerőt vindikál magának.

E rendszer elemei gyakrabban definiálódnak a választási programokban és a törzsközönségnek szóló nagygyűléseken, mint a politikai ellenfelekkel vívott direkt politikai (például parlamenti) vitákban. Az aktuálpolitikai eseményekre való rövid, média-kompatibilis *soundbyte*-okban is csupán e megújított nyelvezet alkalmazása zajlik.

⁴ A közmédia természetesen egy másik műfaj, jó néhányan érezhetik a közmédiák működését elfogultnak, pedig az üzemeltetőinek, ha nem is objektivitásra, de pártatlanságra kellene törekedniük. Ez azonban csak egy átfogó intézményi reformmal – többek között a közszolgálat céljának és szakmai elveinek, a vezető munkavállalók kiválasztásának, a felügyelő testületekbe delegált személyek kiválasztásának, továbbá a közmédia finanszírozásának átalakításával – lenne megvalósítható.

Az olvasóban az kelthet csupán hiányérzetet, hogy a tanulmánynak a „magyar politikai diskurzusra” átfogóan utaló címe kissé csalóka. Talán érdemesebb lett volna már a címben egyértelműsíteni, hogy a fideszes-újkonzervatív nyelvezetről szól a tanulmány, nem pedig általában a politikai diskurzus utolsó évtizedes változásairól. Az orbáni mellett talán a leglátványosabban a gyurcsányi kommunikációs innovációk (nyelvezet, csatornák) újították meg a politika diszkurzív mezőjét, bár a jobbkios és egyéb radikális jobboldali retorika is újszerű (és a korábbi radikális jobboldali üzeneteknél is jóval hallhatóbb).

Gallai Sándor és Molnár Balázs *Átalakítás alatt zavartalanul?* című tanulmánya (184-213) már a harmadik, *Kormányzat és intézmények* című fejezet első írása. A szerzők szisztematikusan tekintik át a kormányzati szervezeti átalakításokat és a személyi változtatásokat a miniszterelnökségtől a (szuper)minisztériumokon át a háttérintézményekig, de nem kísérik meg az új struktúra hatékonyságának és egyéb potenciális következményeinek az áttekintését, vagy akár csak az átalakítás zavarainak, hatásköri és egyéb konfliktusainak a leírását. Megállapítják azonban, hogy az átalakítások elsődlegesen centralizációs törekvései mellett decentralizáció is megfigyelhető, illetve, hogy az egész struktúra működtetése a miniszterelnök közvetlen és aktív irányításával zajlik.

Természetesen annyira nagyarányú volt a változtatás, a kormányzati intézmények átszervezése és hatásköreik újradefiniálása, egyesek megszüntetése, összevonása, illetve újak létrehozása, hogy érdemi elemzés csak középtávon lehetséges, és e tanulmány jó összefoglalása ennek az átalakítási munkának.

Balázs Zoltán *A magyar alkotmányossági trend és a 2010-11-es alkotmányozás* című tanulmánya (242-262) a könyv negyedik, utolsó fejezetének – *A politikai rendszer és demokrácia* – az első írása. A szerző a 2011 áprilisában elfogadott új alkotmány tartalmi és formai jegyeit, valamint a megalkotásához-elfogadásához vezető út politikai eseményeit elemzi úgy, hogy mindezeket a magyar alkotmányossági és alkotmányozási hagyományok trendjével veti össze. Megállapítása szerint az új Alaptörvény tartalmi jegyeiben és egy tágabb kontextusban tekintve is beilleszthető abba a trendbe, amely a magyar alkotmányossági hagyományok – különösen a '89 óta eltelt időszak – elemzésével rajzolható fel. Aprólékosan, hat dimenzióban vizsgálva jut Balázs erre a következtetésre, azzal a megszorítással, hogy a frissen elfogadott törvényszöveg hosszabb távú hatása az alkotmányossági trendre még nem mérhető fel.

Mi már tudhatjuk, hogy a tanulmány kéziratának lezárulta óta eddig már több ízben is módosították az alaptörvényt, és különösen a negyedik módosítás egyes rendelkezései az elemzés hatodik dimenziójában, azaz a privát és a közszféra elválasztása és a világnézeti tolerancia trendjében akár trendtörőnek is tűnhetnek.

Boda Zsolt a *Legitimációs problémák Magyarországon* című tanulmányában (263-283) annak járt utána, hogy az állampolgárok attitűdjeiből kiolvasható, a mai magyar politikai rendszerrel kapcsolatos legitimációs deficit néhány elemének mi volt a trendje az elmúlt évtizedben. A kormányba, a parlamentbe, az egyéb politikai szervezetek és szereplők hitelességébe, szakértelmébe, célkijelölő és problémamegoldó képességébe, valamint a hatékony, korrupciómentes és pártatlan eljárásukba vetett állampolgári bizalom vagy annak hiánya alapvetően befolyásolja e politikai szereplők legitimációját. A beléjük vetett bizalom vissza is hat az e szervezetekkel való állampolgári együttműködésre, ami így erősítheti vagy gyengítheti a kormányzás, az államigazgatás, vagy akár a gazdaság működésének is a hatékonyságát.

Boda először definiálja a legitimitás fogalmát és az általa használt konceptuális modellt, amit a tanulmánya második, empirikus részében értelmezési keretként használ néhány magyarországi politikai-igazgatási szervezet és intézmény

(országgyűlés, igazságszolgáltatási rendszer, rendőrség, pártok, stb.) felé táplált bizalom trendjében észlelhető változás értelmezéséhez. A 2002 és 2010 közötti időszak páros éveiben zajló ESS-adatfelvétel eredményei alapján elmondható, hogy a szocialista vezetésű kormányok alatt, és különösen regnálásuk vége felé jelentős visszaesés figyelhető meg a vizsgált szervezetek irányába táplált bizalom szintjében, és e trend minden vizsgált szervezet esetében mélypontra jut 2008 őszére (a szocialisták vezetése alatti utolsó adatfelvételi időpontra). Egyrészt nyilván a szocialistákkal, és az általuk irányított intézményekkel való nagymérvű elégedetlenség, és ezek rendbetétele iránt táplált remény volt a 2010. áprilisi földcsuszamlás-szerű fideszes választási győzelem egyik oka. Ez még az őszi önkormányzati választások után indított, időben utolsó adatfelvétel idején – azaz éppen csak az elnyújtott politikai „mézeshetek” után, még az igazán konfrontatív fideszes politika megjelenése előtt – is jelentősen megnőtt bizalmi indexeket eredményezett. Nagyon voltak tehát az elvárások az új kormányzat felé, és ezzel kapcsolatban arra figyelmeztet a szerző, hogy a hatalom gyakorlóiból való esetleges kiábrándulás ezek után már minden korábbinál nagyobb lehet.

Számomra különösen érdekes volt a rendőrség felé táplált bizalom alakulása, amely 2006-ban még a 2004-es és 2010-es értékekkel összevethetően magas, de a köztes időszakban, a 2008-as méréskor nagyot esett (269).⁵ Ezt a szerző egyrészt a 2006-os túlkapásoknak, másrészt a 2007-es rendőrségi botrányoknak tudja be. Ebből az érvelésből most a túlkapásoknak a rendőrség megítélését befolyásoló ereje érdekes, mivel a 2006-os ESS-adatfelvétel november 21-én kezdődött, azaz az október 23-i véres utcai összecsapások után egy hónappal. Számomra ezért úgy tűnik, hogy vagy nem befolyásolta jelentősen mindez a rendőrség megítélését (a mért bizalom a szervezet irányába ekkor még magas), vagy alapvetően a saját „táboruk” interpretációjának megfelelően értékelték az egyének ekkor, még frissiben az eseményeket („szakszerűtlen tömegoszlatás és túlkapások” vs. „a rend és az utca megvédelése”, mint uralkodó narratívák; és például Gergényi Péter budapesti rendőrfőkapitányt is ekkoriban tüntette ki Demszky Gábor főpolgármester). Ha a 2006 őszi rendőri teljesítménynek volt szerepe a 2008-ban mért attitűdváltozásra, akkor az egy hosszabb – egyébként kutatásra feltétlen érdemes – folyamat eredménye lehetett, melyre nyilván hatottak a túlkapásokat vizsgáló és tárgyaló szakmai, politikai, civil, újságírói és egyéb értelmezések.

Sajnos, a tanulmányba becsúszott egy adat-interpretációs tévedés is. Ha ugyanis 10 fokú (1-10) skálán mérjük egy adott állítással való egyetértés szintjét, és a kapott átlag 5,62, akkor nem mondhatjuk, hogy az adott állítással a megkérdezettek alig több, mint a fele ért egyet (legfeljebb akkor mondhatnánk, ha 1 és 10 egy dichotóm változó értékei lennének). Ugyanitt, a 6,72-es érték egy másik állítással való egyetértés átlagaként sem jelentheti azt, hogy a kérdezettek kétharmada ért egyet az adott állítással (278).

Körösényi András *A politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltathatóságra* című tanulmánya (284-309) abból a schumpeteri téziszből indul ki, mely szerint a politikai polarizáció negatív hatással van a demokrácia működésére, tehát ez egy olyan kontextuális tényező, amely a demokratikus rendszerben működési zavarokat okoz.

Az írás három részre tagolódik. Az elsőben Körösényi a társadalmi polarizáció erősödésére vonatkozó kijelentését támasztja alá empirikus adatokkal: a képzeletbeli bal/jobbs tengelyen a választópolgárok és a politikai elit tagjai a középtől eltávolodnak, és karakteresebb táboridentitást vallanak meg. Ez a „szakadás” különösen a 2010-es választásokat megelőző ciklus

⁵ Bár jellemző módon 2004-től 2010-ig folyamatosan magasabb, mint a jogrendszer, a parlament vagy éppen a politikai pártok felé táplált bizalom.

idején volt pregnáns. A dolgozat második részében e jelenség magyarázó tényezőit kutatja a szerző, amelyeket alapvetően a pártpolitikai mezőben zajló folyamatokban tud beazonosítani, és így a választópolgárok polarizációja csak követő-igazodó jelenséggé írható le, és ezáltal – Soós Gábor korábban bemutatott tanulmányához hasonlóan – a társadalom politikai polarizációját endogén tényezők eredőjének tudja be. A tanulmány harmadik része tér vissza az alapkérdéshez: ahhoz, hogy vajon ebben a politikailag végletesen kettéosztott társadalomban a demokratikus rendszer mennyire képes optimálisan – azaz a demokrácia ideáltipikus alapelveinek megfelelően – működni. A megosztottság következtében táboronként összeegyeztethetetlen és egymással szemben megkonstruált alternatív valóságok, valamint morális kettős mércék jönnek létre. Ebben a közegben a kormányzás közpolitikai stratégiái sem lehetnek konszenzusosak, ezért a kormányváltások után mindig új koncepciók, új iránymutatások mentén zajlik a közpolitika-csinálás. Ehhez jön még a szintén a megosztottságra és a bizalmatlanságra visszavezethető klientúra-építés és a kormányváltásonkénti nagyarányú vezetőváltás, ahol a politikai lojalitás az első kiválasztási szempont. Ebben a közegben megnő a kormányváltás tétje is, így az ellentábor legitimitásának gyengítése és a hatalom megtartására irányuló kreatív technikák alkalmazása is része a játszmának.

Körösényi érvelése meggyőzően vezeti le ennek a polarizációs spirálnak a demokrácia működésére gyakorolt negatív hatásait. Recenzensként a törésvonalak mélyülésének/mélyítésének és a politikai elit táboronkénti összezárásának még egy negatív hatása jutott eszembe: a politikai pártok és a pártrendszer megmerevedése. A tábor- vagy ostrommentalitásból eredően ugyanis a belső szakmai és ideológiai nézeteltéréseket és vitákat az egység megbontásának, pártütésnek bélyegezhetik. Ez aztán a pártfunkcionáriusok és a szervezeti rendszer esetenkénti megújítása mellett a pártpolitika szakmai és ideológiai megújítása elé is akadályokat gördít, ami visszahat az egész politikai rendszer hatékony működésére.

Érdekes, és a megannyi téma ellenére viszonylag egységes könyvet mutathattam be, amelynek tanulmányai tudományos alaposággal vizsgálják bizonyos trendeket és változásokat a magyar politikai életben, annak is hangsúlyosan az utolsó bő évtizedében. Egy sorozat első darabja ez a könyv, de a folytatásra hozzávetőlegesen négy évet kell majd várni, mivel a megjelenését a következő két választás közötti időszakra ígérik a szerkesztők. Jelen kiadvány tanulmányai egy olyan időszakban íródtak (2011-12-ben), amikor a rendszerváltás óta eltelt időszak politikai történései és változásai talán egy-két más kivételes szakasszal összevethető mélységűek és kiterjedésűek. Pontosan ez a sűrű politikai történéssor az, ami miatt sajnálható, hogy újabb négy (?) évet kell várni a következő kötetre. A tanulmányok egy része könnyedén „elbírja” ezt a hiátust, egy másik részük viszont jobban kötődve az aktuálpolitikai történésekhez korábbi folytatást igényelne még akkor is, ha nem annyira konkrét események elemzésére, hanem trendek és eseménysorok vizsgálatára épül a majdani sorozat.

Ám éppen a sűrű politikai-közéleti eseménysor és következményei miatt fontos lenne, ha a tanulmányok pontosabb értelmezhetősége és az eredményeikre is építő jövőbeni kutatások precíz felépíthetősége miatt egységesen rögzítve lenne bennük, hogy pontosan mikor készültek. A kéziratok lezárási dátuma szerepel ugyan néhány tanulmányban, de ez inkább kivételnek tekinthető. Hasonló okokból fontosnak tartanám azt is, hogy egységesen és pontosan meg legyenek adva az empirikus adatgyűjtések (*survey*, interjúk) időpontjai, időintervallumai is.

A sorozat kezdő darabja nem mentes a gyerekbetegségektől, én legalábbis ennek tudok be néhány apróbb, tanulmányok közti inkonzisztenciát; a tanulmányok lényegét nem érintő elírást vagy pontatlanságot, amelyek kiküszöbölésével jobbá tehető és hosszú távon egy valóban magas presztízsű hiánypótló sorozattá nőheti ki magát a kiadvány.

HIVATKOZÁS

Angelusz R. (2000) *A láthatóság görbe tükrei*. Budapest: Új Mandátum.